

Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14768178>

Дискреція як загальноправова категорія: пропедевтичний аспект

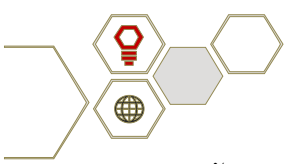
Кучук Андрій Миколайович

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління, Сумський державний педагогічний університет імені

А.С. Макаренка, 40000, вул. Роменська, 87, Суми, Україна, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>, Web of Science Researcher ID: AAN-4892-2020, Scopus Author ID: 57212608414

Прийнято: 16.01.2025 | Опубліковано: 27.01.2025

Анотація. *Мета.* Метою дослідження є висвітлення тих положень, що виступають методологічним підґрунтям загальнотеоретичного осмислення дискреції. **Методи.** У дослідженні використано метод системного аналізу для розкриття природи дискреції як комплексного правового явища, зокрема її меж і принципів реалізації. Застосовано метод логічного узагальнення, що дозволило інтегрувати різні теоретичні підходи до дослідження дискреції в єдину концептуальну систему. **Результати.** У статті здійснено комплексний аналіз дискреції як загальноправової категорії, що відіграє ключову роль у правозастосуванні та функціонуванні правової системи. Дискреція розглядається як явище, яке забезпечує гнучкість правозастосування в умовах нормативної невизначеності, дозволяючи адаптувати правову систему до динамічних соціальних змін. Окрему увагу приділено класифікації видів дискреції, серед яких виокремлено судовий, адміністративний та прокурорський розсуд. Наголошено на специфіці прокурорського розсуду, який характеризується особливим статусом у межах кримінального провадження, акцентуючи увагу

на його ролі в оцінці доказів та ухваленні процесуальних рішень. У статті підкреслюється значущість встановлення чітких меж дискреції, що сприяє забезпеченню її легітимності та запобіганню зловживанням владними повноваженнями. Проаналізовано фундаментальні принципи здійснення дискреції, серед яких ключове місце займають принцип верховенства права, принцип пропорційності, принцип правової визначеності, принцип рівності та принцип підзвітності. Дотримання цих принципів розглядається як необхідна умова ефективного, справедливого та прозорого правозастосування. Методологічний аспект дослідження дискреції охоплює підхід, у межах якого явище розглядається через взаємодію позитивного та природного права, що дозволяє інтегрувати формально-юридичні характеристики дискреції із її ціннісно-орієнтованою складовою, що базується на принципах справедливості, гуманізму та відповідальності. **Висновки.** Резюмується, що дискреція є невіддільною складовою правової системи, яка забезпечує баланс між нормативною визначеністю та свободою дій суб'єктів. Її дослідження та вдосконалення є важливим напрямом сучасної правової науки, що сприяє підвищенню ефективності та справедливості правозастосування.

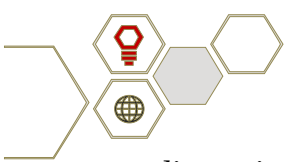
Ключові слова: адміністративний розсуд, верховенство права, розсуд, повноваження, принцип правової визначеності, принцип пропорційності, принцип рівності, суддівський розсуд.

Discretion as a General Legal Category: Propaedeutic Aspect

Andrii Kuchuk

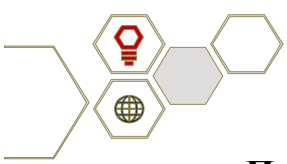
Doctor of Law, Professor, Professor at Law and Public Management Department, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, 40000, 87 Romenska St., Sumy, Ukraine, ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5918-2035>

Abstract. Purpose. The purpose of the study is to cover those provisions that serve as the methodological basis for the general theoretical understanding of

discretion. **Methods.** The systems analysis method for revealing the nature of discretion as a complex legal phenomenon, in particular its boundaries and principles of implementation, was used in the study. The method of logical generalization allowing integrating various theoretical approaches to the study of discretion into a single conceptual system was applied. **Results.** The article provides a comprehensive analysis of discretion as a general legal category that plays a key role in application of law and functioning of the legal system. Discretion is considered as a phenomenon that ensures the flexibility of law enforcement in conditions of legal uncertainty allowing the legal system to adapt to dynamic social changes. Special attention is paid to the classification of discretion types, among which judicial, administrative and prosecutorial discretion are distinguished. The specifics of prosecutorial discretion, which is characterized by a special status within criminal proceedings, focusing on its role in assessing evidence and making procedural decisions, are accentuated. The article emphasizes the importance of establishing clear boundaries of discretion, which helps ensure its legitimacy and prevent abuse of power. The discretion exercising fundamental principles, among which there are the following key principles: the principle of the rule of law, the principle of proportionality, the principle of legal certainty, the principle of equality and the principle of accountability are analyzed. Compliance with these principles is considered a necessary condition for effective, fair and transparent law enforcement. The methodological aspect of the discretion study encompasses an approach within which the phenomenon is considered through the interaction of positive and natural law, which allows integrating the formal and legal characteristics of discretion with its value oriented component that is based on the principles of justice, humanism and responsibility. **Conclusions.** It is summarized that discretion is an integral part of the legal system, which ensures a balance between normative certainty and freedom of subjects' actions. Its research and improvement is an important direction of modern legal science contributing to increasing the efficiency and fairness of law enforcement.

Keywords: administrative discretion, rule of law, discretion, authority, principle of legal certainty, principle of proportionality, principle of equality, judicial discretion.

Постановка проблеми. Дискреція як загальноправова категорія набуває все більшої уваги в сучасному правознавстві у зв'язку зі зростанням значення принципів правовладдя, прозорості та обґрунтованості рішень суб'єктів публічної влади. В умовах демократичного розвитку та правової трансформації суспільства дослідження меж дискреції та її правового регулювання є ключовим для забезпечення балансу між свободою дій органів влади та дотриманням людських прав.

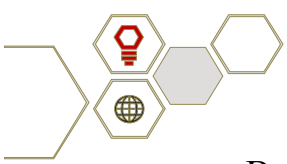
Пропедевтичний аспект теми дозволяє проаналізувати фундаментальні засади, на яких базується дискреція, та визначити засади її ґносеології як загальноправової категорії. Означений контекст сприяє не лише кращому розумінню природи дискреції, але й формуванню уніфікованого підходу до її дослідження у межах галузевих правничих дисциплін.

З огляду на те, що дискреція нерідко стає об'єктом критики через потенційні ризики свавілля або зловживання владними повноваженнями, теоретичне опрацювання цієї категорії має практичне значення. Воно спрямоване на розробку засобів контролю за її здійсненням, що є особливо важливим для держав, що намагаються перейти до демократичного державного режиму.

Окрім того, слід наголосити, що інтеграція Української держави до європейського правового простору передбачає гармонізацію підходів до використання дискреційних повноважень відповідно до стандартів Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини, що додає актуальності темі, яка має не лише теоретичну, а й прикладну значущість.

Відтак, дослідження дискреції як загальноправової категорії, зокрема у пропедевтичному аспекті, є важливим як для розвитку правової доктрини, так і для вдосконалення правозастосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що проблематика дискреції стала предметом дослідження вітчизняних науковців з кінця 90-х років XX століття.

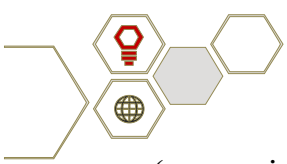

Водночас, переважно увага вчених зосереджується на суддівському розсуді або дискреції як предмету розгляду адміністративних судів. Так, у цьому контексті згадаю роботи таких дослідників як Л. Байрачна та Т. Бондар [1, с. 22-27], Р. Ванджурак [2, с. 102-109], О. Гаврилюк, Л. Катеринчук [3, с. 248-256], Н. Задирака [4, с. 49-54], В. Колесник [5, с. 141-146], А. Коренев [6, с. 268-271], Л. Наливайко і В. Ключкович [7], О. Торбас [8, с. 209-212]. Вказані автори розкривають зміст поняття суддівського розсуду, аналізують можливості використання розсуду в різних судах, а також особливості сприйняття цього явища в умовах сьогодення. Роботи цих авторів створюють підґрунтя для сприйняття дискреції, зокрема в аспекті чіткого розуміння одного з її видів – суддівської дискреції.

Менш дослідженим є адміністративний розсуд, хоча ця тематика також є складовою вітчизняного правознавства. Згадаю роботи таких дослідників як П. Білик та І. Осадча [9, с. 37-44], В. Вдовічен [10, с. 30-39], Л. Саранчук [11, с. 199-202], О. Присяжнюк [12, с. 641-648]. У своїх дослідженнях ці автори зосереджують увагу на різних аспектах розсуду в діяльності адміністративних органів, зокрема й на межах дискреції. Розуміння адміністративного розсуду доповнює сприйняття суддівського розсуду, створюючи основу для загальнотеоретичного дослідження дискреції. Окремо слід відзначити і приділення уваги зарубіжному досвіду регулювання адміністративного розсуду [13, с. 235-240].

Серед наукового доробку вітчизняних вчених є окремі роботи, у яких автори намагались висвітлити певний аспект дискреції загалом. Так, відзначу дослідження, присвячене з'ясуванню змісту доктрини margin of appreciation [14, с. 82-88] та законодавчого закріплення поняття дискреції [15, с. 244-251].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вітчизняні вчені акцентують увагу на окремих різновидах дискреції, залишаючи недостатньо дослідженим саме загальнотеоретичний її аспект, що може бути чинником різного сприйняття самої дискреції, нерозуміння її природи. Першочерговим має бути розуміння саме самого явища дискреції, що й дозволяє

(за логікою) за окремими ознаками здійснювати класифікацію дискреції на різновиди. Розгляд особливостей окремого виду розсуду має враховувати характеристики загального поняття та підкреслювати специфіку аналізованого виду.

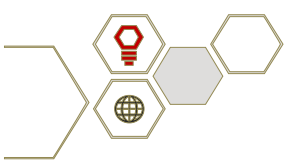
Саме тому у цій статті висвітлюються результати дослідження, спрямованого на визначення пропедевтичних положень загальнотеоретичного розуміння дискреції, що створює підґрунтя для подальшого пізнання окремих видів розсуду – суддівського, адміністративного тощо (виходячи з положень логіки про співвідношення загального та часткового). Це дослідження є основою для формування загального концепту дискреції.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є висвітлення тих положень, що виступають методологічним підґрунтям загальнотеоретичного осмислення дискреції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дискреція як загальноправова категорія є ключовим концептом правознавства, що обумовлюється необхідність гнучкості правозастосування в умовах нормативної невизначеності, а також самим характером юридичних приписів. Її пропедевтичний аналіз передбачає розкриття фундаментальних теоретичних основ цього явища, визначення його природи та меж у правовій системі.

1. Природа розсуду як загальноправової категорії. Дискреція є проявом свободи волі суб'єкта правозастосування, яка виникає у випадках, коли нормативний акт передбачає множинність варіантів дій або залишає певний простір для оцінки ситуації. Вона реалізується в межах, визначених принципами верховенства права, пропорційності та правової визначеності. У сучасному правознавстві дискреція розглядається як невіддільна складова функціонування правової системи, що забезпечує її адаптивність до динамічних соціальних реалій.

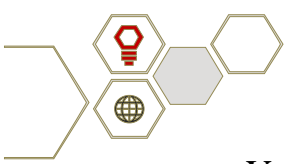
Відзначу, що в науковій літературі доволі часто зустрічається розуміння розсуду як прав і обов'язків суб'єктів владних повноважень [16, с. 35]. Хоча, на мою думку, причиною цього є дефініція, закріплена у Методології проведення

антикорупційної експертизи (Методичних рекомендаціях щодо проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на наявність корупціогенних норм [17] – первинна назва відповідного документу). У зазначеному документі дискреція трактується надто вузько, що зумовлює формування спрощених підходів до її аналізу в правознавстві, що у свою чергу, призводить до ототожнення дискреції з формальним виконанням владних функцій, що не відображає її сутність як категорії, що забезпечує баланс між нормативною визначеністю та необхідною свободою дій суб'єктів. Таким чином, для коректного розуміння розсуду важливо враховувати його комплексну природу. Окрім того, нормативні акти мають змінюватися під впливом розвитку юридичної думки, а не навпаки. Нормативні приписи мають бути об'єктом критичного осмислення науковцями. Такий підхід сприятиме вдосконаленню правової системи, забезпечуючи її відповідність сучасним викликам та потребам суспільства. Водночас така взаємодія науки та нормотворчості дозволить уникати правового формалізму та закріплювати в законодавстві більш ефективні правові конструкції.

2. Класифікація та межі дискреції. Зазвичай у правничій літературі йдеться про два види розсуду – судовий (суддівський) та адміністративний. Водночас, згадаю і прокурорський розсуд, який не є суддівським та має певні особливості у порівнянні з адміністративним розсудом. Прокурорський розсуд характеризується специфічною правовою природою, оскільки реалізується в межах кримінального провадження, де прокурор виступає ключовою фігурою, відповідальною за здійснення обвинувачення. Цей вид розсуду спрямований на оцінку доказів, визначення доцільності ініціювання чи продовження кримінального переслідування, а також на прийняття процесуальних рішень, які впливають на права та інтереси учасників провадження.

На правильність означеного мною положення вказує і розпочата у 2016 суддівська реформа, в межах якої до розділу Конституції України «Правосуддя» було включено норми про прокуратуру (які до цього були окремим розділом) [18].

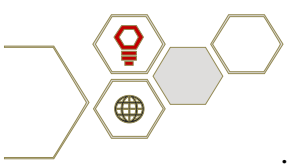
У правозастосовній практиці важливим є забезпечення балансу між необхідністю дискреції та її потенційними ризиками, зокрема свавіллям чи зловживанням владою. Тому особливу увагу слід приділити встановленню чітких меж дискреції, які забезпечують її легітимність та контрольованість.

3. Принципи здійснення дискреції. Дискреція повинна ґрунтуватися на низці фундаментальних принципів, які забезпечують правомірність, ефективність та справедливість ухвалюваних рішень. Одним із ключових принципів є принцип верховенства права, що виступає основоположним орієнтиром для діяльності суб'єктів, наділених дискрецією. Він забезпечує правопорядок в реалізації повноважень, зобов'язуючи враховувати не лише формальні вимоги закону, а й його сутність.

Принцип пропорційності є одним із найбільш важливих інструментів у реалізації дискреції. Він вимагає, щоб кожне рішення було не лише законним, але й обґрунтованим, доцільним та необхідним з огляду на конкретні обставини. Так, суб'єкт дискреції повинен обирати такий варіант дій, який максимально відповідає встановленій меті, не створюючи надмірного обмеження прав і свобод осіб. Наприклад, у випадку накладення адміністративного стягнення має бути дотриманий баланс між необхідністю притягнення до відповідальності та дотриманням інтересів особи.

Принцип правової визначеності зобов'язує суб'єктів дискреції діяти відповідно до чітко встановлених критеріїв, що зменшує ризики свавілля. Цей принцип передбачає, що правові норми мають бути зрозумілими, доступними для інтерпретації, а ухвалені рішення – прогнозованими для всіх зацікавлених сторін. Особливого значення цей принцип набуває у сфері адміністративного права, де суб'єкти публічного адміністрування здійснюють розсуд щодо значної кількості правовідносин.

Крім того, слід зазначити важливість принципу рівності, який вимагає однакового підходу до суб'єктів у подібних обставинах. Реалізація розсуду не повинна допускати дискримінації чи упередженості. Окреме місце посідає принцип підзвітності, який забезпечує контроль за діяльністю суб'єктів

дискреції, зокрема шляхом судового перегляду чи нагляду з боку вищих інстанцій.

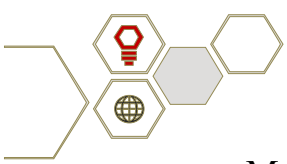
Сукупність цих принципів формує нормативні та етичні рамки для здійснення дискреції, сприяючи мінімізації ризиків її зловживання. Їх дотримання є необхідною умовою для забезпечення ефективного, справедливого та передбачуваного правозастосування.

4. Методологічний вимір дискреції. Пропедевтичний аспект дослідження дискреції спрямований на розробку методології її вивчення як інтегрального правового явища. У межах цього підходу дискреція розглядається через призму взаємодії позитивного та природного права, що дозволяє визначити не лише формальні межі дискреції, а й її ціннісно-орієнтовану складову.

Пропедевтичний аспект дослідження розсуду є важливим етапом у створенні системного уявлення про його сутність, межі та механізми реалізації. Методологічний вимір цього явища передбачає не лише аналіз його формально-юридичних характеристик, але й врахування філософських, соціальних та етичних компонентів, які впливають на здійснення дискреційних повноважень.

У межах цього підходу дискреція розглядається через взаємодію позитивного та природного права, що дозволяє інтегрувати в дослідження дві ключові правові парадигми. Позитивістський підхід акцентує увагу на чітко визначених нормативних межах дискреції, її підпорядкованості закону та процедурній регламентованості. Що дає можливість встановити формальні межі дискреції, зокрема межі повноважень суб'єкта, критерії прийняття рішень та порядок їх оскарження.

Водночас природно-правова перспектива вносить у дослідження ціннісно-орієнтовану складову, яка виходить за межі формальної регламентації. Вона зосереджується на таких аспектах, як справедливість, гуманізм та відповідальність, що мають бути враховані у процесі реалізації дискреційних повноважень. Такий підхід дозволяє дослідити дискрецію не лише як технічний механізм прийняття рішень, але й як інструмент, спрямований на досягнення суспільно значущих цілей.

Методологічний вимір також передбачає використання міждисциплінарного підходу, який поєднує знання з юриспруденції, соціології, філософії та політології. Такий підхід дозволяє врахувати вплив соціальних, економічних і політичних факторів на реалізацію дискреційних повноважень, а також виявити зв'язок між рівнем розвитку культури суспільства та якістю здійснення дискреції.

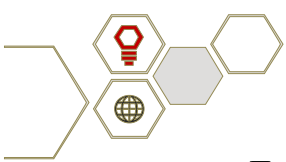
Особливу увагу слід приділити методам дослідження дискреції, які включають:

- порівняльний аналіз, що дозволяє вивчити особливості реалізації дискреції у різних правових системах;
- нормативний аналіз, що допомагає визначити регуляторні межі дискреції та оцінити їх відповідність принципам верховенства права;
- аналіз конкретних правозастосовних ситуацій, у яких проявляється дискреція.

Таким чином, методологічний вимір дискреції слугує основою для її комплексного вивчення як багатовимірного правового явища. Він не лише формує наукове підґрунтя для розуміння дискреції, але й сприяє вдосконаленню правозастосовної практики, зокрема через розробку ефективних механізмів контролю та запобігання зловживанням дискреційними повноваженнями.

5. Значення у правовій системі. Дискреція виступає механізмом, що дозволяє забезпечувати ефективність правозастосування, особливо у ситуаціях, коли нормативна регламентація є недостатньою. Її значення зростає в умовах сучасних викликів, пов'язаних із динамічністю суспільних відносин та потребою у гнучкому реагуванні на них з боку правової системи.

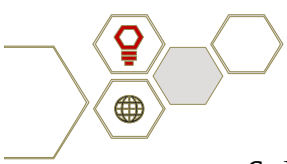
Висновки. Таким чином, дискреція як загальноправова категорія відіграє ключову роль у правозастосуванні, одночасно формуючи складні теоретичні та практичні виклики для сучасної юридичної науки. Її пропедевтичний аналіз є необхідним кроком до систематизації знань про це явище та вдосконалення механізмів його реалізації.

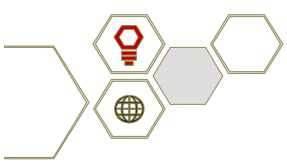
Дискреція як загальноправова категорія є невіддільною складовою правової системи, що забезпечує її адаптивність до сучасних викликів та складності суспільних відносин. Пропедевтичний аналіз цього явища дозволяє окреслити його сутність, межі та принципи реалізації, інтегруючи позитивістський і природно-правовий підходи. Завдяки цьому дискреція розглядається не лише як формальний механізм правозастосування, але й як інструмент досягнення справедливості, гуманізму та правової визначеності.

Список використаних джерел

1. Байрачна Л.К., Бондар Т.І. Суддівський розсуд як інструмент забезпечення справедливості судочинства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. №6 (41). С. 22-27. URL: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(41\).960](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(41).960) (дата звернення: 14.01.2025).
2. Ванджурак Р. Вплив постправди на суддівський розсуд: минуле, сьогодення, майбутнє. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. Т.25. № 1. С. 102-109. URL: <https://doi.org/10.33270/01232502.102> (дата звернення: 14.01.2025).
3. Гаврилюк О., Катеринчук Л. Людиноцентрична дискреція судової влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №6. С. 248-256. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.42> (дата звернення: 14.01.2025).
4. Задирака Н. Дискреційні повноваження адміністративних судів у сфері захисту прав людини і громадянина. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2023. Вип. 124(5). С. 49-54. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2022/5.124-8> (дата звернення: 14.01.2025).
5. Колесник В. А. Дискреційні повноваження органів державної влади як предмет розгляду публічно-правових спорів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №5-6. С. 141-146. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.5-6.141> (дата звернення: 14.01.2025).

6. Коренев А. Судова дискреція в адміністративному судочинстві: поняття та зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №5. С. 268-271. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.49> (дата звернення: 14.01.2025).
7. Наливайко Л.Р., Ключкович В.Ю. Правозастосовна діяльність органів судової влади: теорія, методологія, практика: монографія. Дніпро: Хай-Тек Пресс, 2023. 180 с.
8. Торбас О. Способи реалізації суддівського розсуду в кримінальному процесі України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 1 (30). С. 209-212. URL: [https://doi.org/10.32837/руув.v0i1\(30\).547](https://doi.org/10.32837/руув.v0i1(30).547) (дата звернення: 14.01.2025).
9. Білик П.П., Осадча І.А. Адміністративний розсуд та інструменти діяльності публічних адміністрацій: адміністративно-правовий та юридико-деонтологічний вимір. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 37-44. URL: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.44.245077> (дата звернення: 14.01.2025).
10. Вдовічен В. Категорія публічного інтересу при визначенні меж адміністративного розсуду. *Ерліхівський журнал*. 2021. №5. С. 30-39. URL: <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2021-5.04> (дата звернення: 14.01.2025).
11. Савранчук Л. Л. Сутність адміністративного розсуду у діяльності органів публічної адміністрації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №1. С. 199-202. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.37> (дата звернення: 14.01.2025).
12. Присяжнюк О. Принципи адміністративних процедур як основа забезпечення адміністративного розсуду. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 11 (29). С. 641-648. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11\(29\)-641-648](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11(29)-641-648) (дата звернення: 14.01.2025).
13. Кучук А.М., Мінченко О.В. Адміністративний розсуд: Україна та держави Європейського союзу (порівняльно-правовий аспект). *Нове українське право*. 2022. №1. Спецвипуск. С. 235-240. URL: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.1.32> (дата звернення: 14.01.2025).
14. Городовенко В. Доктрина «margin of appreciation» (простір обдумування) у практиці Конституційного Суду України. Збірник матеріалів і

тез науково-практичних заходів конституційного тижня : [з нагоди 25-ї річниці Конституції України] / Конституційний Суд України, Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Національна академія правових наук України. Київ: Ваіте, 2021. Ч. 2. С. 82-88.

15. Ковбас І.В., Коваль М.В., Мороз С.С. До питання про формалізовану фіксацію в законодавстві України терміну «дискреція» як явища, що застосовується у процесі публічного адміністрування та при здійсненні судочинства. *Правові новели*. 2023. №20. С. 244-251. URL: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.20.34> (дата звернення: 14.01.2025).

16. Міхайліна Т.В., Іванченко Я.М. Проблеми правозастосовчої дискреції в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 34-36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/5> (дата звернення: 14.01.2025).

17. Методичні рекомендації щодо проведення експертизи проектів нормативно-правових актів на наявність корупціогенних норм. Затверджені наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2010 №1380/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10/ed20100623#Text> (дата звернення: 14.01.2025).

18. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 2 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 28. Ст. 532.